

Josip Weissgerber

IDEJA EVOLUCIJE

Evolucionistička zamisao, koja već stoljeće i po vlada zapadnom kulturom, nije grčkog podrijetla — kao velik dio evropskih ideja. Grci su svemir i ljudsku sudbinu u njemu shvaćali kao neprestano opetovanje istoga. Friedrich Nietzsche obnovio je u novo doba tu zamisao Grka i time se najviše otuđio modernom duhu.

Grčka filozofija nastavlja svojom cikličkom teorijom baštinu vegetacijskih kultova plodnosti solarne (sunčane) i lunarne (mjesечеve) mitologije. Solarna mitologija potječe od patrijarhalnih, a lunarna od matrijarhalnih kultura.

Zamisao razvoja, tj. napretka u novo, dosad neostvareno stanje jest originalna židovska biblijska misao. »Izlazak iz ropstva«, »uskrsnuće tijela«, »konac svijeta i njegova preobrazba u novo nebo i novu zemlju« — strane su ideje ostalim mediteranskim kulturama. Po njima samo bestjelesni duh može računati na neki život u podzemlju. Među samim Židovima visoki kler (Saduceji) podlegao je tom helenističkom shvaćanju. Sv. Pavao je u Ateni naišao na smijeh čim je izustio riječ »uskrsnuće mrtvih«.

Evropa je s oduševljenjem zadržala evolucionističku zamisao, zapisala ju je u svoj »credo« kao prvi članak vjerovanja, pa i ona Evropa koja se odrekla Boga. Ipak u Bibliji obaju Zavjeta jedini Bog tumači i ostvaruje razvojni uspon. I doista —

Koji bi naime zakon, osnovni zakon svemira, opravdao i izveo evlucijski uspon? Zar možda zakon inercije ili energijske entropije? Fizika je zabacila čak i »perpetuum mobile« (neprestano gibanje), a ovdje se zahtijeva neprestani napredak, u nekom smislu »perpetua acceleratio«.

U knjizi »Osnovni zakon svemira« (koju spremamo za tisak) nastojimo pokazati da je zakon ljubavi ne samo pravilo ljudskog srca nego i osnovni zakon čitavog svemira. Kao pripravu za tu knjigu htjeli bismo ovim člankom s jedne strane kratko rastumačiti najgroteskniju Kristovu parabolu — onu o gozbi kraljeva sina (Mt 22, 1—14), a s druge strane pokazati kako se i kod grčkih filozofa javlja slutnja o ljubavi kao osnovnom zakonu svemira. Kristova parabola pokazuje nam neshvatljivost evropske situacije, a Grci nas zastiduju svojim iskrenim slutnjama.

Uistinu, čovjek se snebiva kad vidi kakvom je prijevarom došlo do toga da je najljepša zamisao povijesti — evolucija — najprije ostala bez svoga temelja, Boga, i da su predstavnici najrazvijenije civilizacije okrenuli leđa Onome

koji jedini može ostvariti uspon evolucije. »Uzvanici neće na svadbu kraljeva sina.«

Svadba kraljeva sina vrhunac je svega privlačiva što se samo može zamisliti. Očekivali bismo da će se svi nagurati i željno čekati hoće li biti pripušteni toj jedinstvenoj gozbi. Ulaznice s astronomskim cijenama već bi morale biti sve rasprodane. Da, to bismo očekivali! A što se zbiva? Pozvani su gosti, ništa ne treba da plate kao ulaznicu, poslani su im, što više, po istočnjačkom običaju i krasne svadbene odore, a uzvanici neće da dođu! Ispričavaju se: jedan je otišao na svoj kupljeni salaš, drugi pogodio volove, treći zasadio vinograd, četvrti kupuje mercedes, peti gradi vikendicu. Heinrich Heine poručuje izazovno kralju neka svoju gozbu razbaca vrapcima, dok se drugovi literati, koji se svraćaju u istu kćemu, grohotom smiju... Kralj se rasrdio. Svojim slugama dao nove svadbene haljine i razaslao ih na raskršća: Pozovite mi prosjake, hrome i kljaste... Nijedan od onih prvih neće okusiti moje gozbe! Krist Gospodin opetovao je tu parabolu s izmjenama, držao sam se više varijante sv. Luke. (Lk 14, 16—24)

Zar smo zaista tako ograničeni prema procjeni Isusa Krista? »Nuptiae filii regis, svadba kraljeva sina...« Što se sve krije u toj smionoj Kristovoj paraboli?

Nas upravo zanima osnovni zakon svemirske evolucije da po njemu uskladimo svoj život. Sudbina nam je, naime, zajednička sa sudbinom svemira. Bolje je reći obratno: sudbina svemira zajednička je s našom sudbinom. Mi smo glavni. Nismo mi radi svemira, nego je on radi nas. Ne može više biti radi nižega, nego samo obratno: niže ima da služi višem. Sv. Pavao piše Rimljanima (8, 19—22): »Jer stvorenje s velikom željom čeka na objavljivanje sinova Božjih. Stvorenje je podložno prolaznosti, ne od svoje volje, nego za volju onoga koji ga pokori u nadi da će se i samo stvorenje osloboditi od ropstva raspadljivosti na slavnu slobodu djece Božje. Znamo, naime, da sve stvorenje zajedno uzdiše i zajedno tuži s nama sve do sada.« Mi, prema tome, možemo upoznati osnovni zakon svemirske i naše evolucije i na taj način da najprije sebe temeljito proučimo, pa odgonetnemo sudbinu svemira ili da svemir odgonetnemo i tako upoznamo zakon svog života. (U knjizi koju najavismo razmišljat ćemo na oba načina ne bismo li na kraju osjetili snažan poticaj, dah čitava svemira, da i naše srce otkucava osnovni zakon evolucije — zakon ljubavi u suradnji s Bogom.)

Evropska fizikalna znanost nameće nam kao zakon svemira — opću prolaznost. Sve u svemiru teži jeseni i opadanju lišća. Ako u svemiru i u svome životu ne bismo ništa drugo vidjeli nego to padanje lišća, u opasnosti smo da iz toga jesenskog svjetovnog nazora zaključimo etiku »carpe diem« = iskoristi dan (Horacije, Odae I, 11, 8), iskoristi kratak život u opojnosti, iscijedi one oskudne kapi meda koje ti jesen pruža, a pri tome odgurni nemilosrdno laktima svakoga tko ti smeta.

Evropa još izvikuje biblijsku parolu o »evoluciji«, dok njezina znanost govori samo o nepovratnoj entropijskoj »jeseni« svih energija. Mislim na solidnu znanost, ne na znanstvene iluzije o neprestanom cikličkom pulziranju svemira u kojem bi ionako sav život morao uvijek nestati.

Grci su izvikivali nauku o »neprestanom cikličkom opetovanju istoga«, no najdublji grčki mislioci provirivali su na prozore »kraljeva dvora« u kojem se svadbuje. Dosta je bilo pozvati ih i oni su unišli u kraljev dvor. Helenistička se kultura — kako znamo — konačno kristijanizirala. A Evropa se sve više dekristijanizira. Dijalog sa starim Grcima postaje stoga neobično interesantan. Najutjecajniji filozof današnjice, Martin Heidegger, zapodjeo je odlučan dijalog s Grcima. Ovim člankom želimo zainteresirati naše hrvatske intelektualce za takav dijalog. Ekumenski razgovor ne smije se ograničiti samo na današnji momenat povijesti. Ne smijemo ostati djeca samo našeg doba.

Zanimaju nas oni veliki Grci prije Kristova dolaska, ne toliko oni koje je sv. Pavao sreo na Areopagu, odane skepsi i sladogorkom agnosticizmu. Židovi i Grci strše kao dva jedinstvena naroda u Mediteranu, Rimljani su bili više kao »manageri« njihova stvaralaštva. Židovi su dali Evropi vjeru u evoluciju s Bogom, a Grci su nas naučili misliti. Naučili su nas postavljati duhovita pitanja po metodi sokratovske »eironeje« dok se ne dođe do točno definiranog pojma. Biblija naziva Grke »Jawan«. Tako je Semit čuo »Ionioi« = Jonjani. Grčka plemena došla su iz svojih prvobitnih sjevernih magla u vječno proljeće Mediterana. U jasnim obrisima neprestano vedrih krajolika i njihove su se nadarene duše počele igrati tim svjetlom. Svaka apstrakcija prčinila im se objavom tajne svemira. Svaki je izvikivao da je našao tajnu svemira: sve je od vode, sve je od zraka, sve je od »neizmjernog« ili »neiskušanog« — àpeiron — nadvikao je sve Anaksimander. Sve je od vatre, misaone vatre, »Logos« sve prožima, tako je zamislio svijet Heraklit. — Još ni danas ne znamo što je Anaksimander mislio pod svojim »àpeironom«, Aristotel je shvatio »bezgranično« od »peras« = granica. Ali riječ bi mogla doći i od peira = iskustvo, àpeiron = neokušano. Možda je Anaksimandrova filozofija bila tek dječaćka radost nad jednim novim blistavim apstraktnim pojmom koji je sinuo u njegovoj mašti. Mrki Ksenofan iz Efeza narugao se svima: Govorimo jedni ovako, drugi onako. Ako i pogodimo istinu, ne znamo da smo je pogodili.

Zanimljiv je Pitagora. Njegov matematički sistem svemira naivan je i kriv, no s mnogo sretnih slutnji, tipičan za grčku misao. Sve je od broja deset, a tajna broja deset jest u broju 4, jer kad zbrojimo $1 + 2 + 3 + 4$, izađe broj deset. Zaključali su se na tetratkis, sveti znak, deset točaka u trokutu kojemu je podnica od 4 točke, nad njom su tri, pa dvije, pa jedna točka. U tetratkisu je tajna svemira. Parni i neparni broj bore se u svemiru. Neparni broj je smrt, parni broj je život, jer ako se gradi tetratkis na parnom broju, izađu dva tetratkisa, čelija se dijeli u dvije čelije, svijet je plodan i širi se. (U knjizi koju najavismo, vidjet ćemo da je baš obratno istina po atomistici. parni broj, dvojnost znači zatvorenost u sebe, a trojnost znači otvoreni sistem na kojem se gradi budućnost.) Kad je Pitagora uvidio da je 3×3 plus 4×4 točno 5×5 ($9 + 16 = 25$), bio je tako sretan da je čitavog voľa žrtvovao Zeusu u čast. Kasnije su našli zakonitost pravokutnog trokuta u kojem je zbroj kvadrata kateta jednak kvadratu hipotenuze pa su se sjetili starog Pitagore i nazvali tu konstataciju »Pitagorinim poučkom«, premda ga on nije našao, nego samo osamljeni odnos $3^2 + 4^2 = 5^2$. Da je Pitagora našao »Pitagorin poučak« i naslutio njegovu matematičku plodnost, mislim da ne bi Zeusu žrtvovao voľa, nego slona iz Indije, jer, kažu, da je putovao sve do granica Indije.

Grci su se dječaćki igrali s plamenovima misli i duha. To plamenje bilo je više svijetlo nego toplo. U njemu nije bilo rješenja za čovjeka. A bilanca te dječaćke igre bila je trijezna Ksenofanova konstatacija: ako i pogodimo istinu, ne znamo da smo je pogodili. — Sve veliko u našem životu počinje igrom. Bez nje nema genija, nema životne plodnosti, samo neka se ta igra na vrijeme prometne u rad za konačne vrednote života, inače možemo »proigrati« život. Previše ima zaigrane djece među nama, previše. Nismo upoznali osnovni zakon evolucije, nismo našli tajnu života po kojoj se životu daje neprolazna plodnost, pa se igramo još i s diplomama u rukama, još sa sjedinama na glavi, »djeca od sto godina«, rekao bi Izaija (65, 20).

Jonjani su rješavali problem svijeta, a čovjeka su shvaćali na stari mitološki način kao puk. Filozofi su išli u hramove, žrtvovali mnoštvu bogova, koji su bili projekcije njihovih želja stavljenih na božanski pijedestal. Svaka je, naime, mitologija film projiciran iz podsvijesti, kolektivne podsvijesti. Ako bi se tko usudio dirati u naivnu pučku antropologiju i teologiju, jao si ga njemu!

Ksenofana su istjerali iz Efeza, morao je bježati na Siciliju. Ksenofan je od svih filozofa Jonjana bio najozbiljniji i najkritičniji. Po njegovu mišljenju trebalo bi istući Homera i Hesioda zato što su sve sramotno kod ljudi — krađu, preljub i varanje — prenijeli na nebesnike. »Etiopljani kažu da su bogovi prčasta nosa i crni. Tračani vele da su plavooki i crvenokosi. Kad bi goveda, konji i lavovi imali ruke i bili kadri slikati i vajati, načinili bi bogove kao goveda, konji kao konje... a jedan je Bog, najveći među nebesnicima i ljudima, ni po čemu sličan smrtnicima po tijelu ili po umu. Uvijek je na istom mjestu, uopće se ne mijenja. Sve na njemu vidi, sve misli, sve čuje.« — Čudimo se kako je u jednom našem prikazu o grčkoj filozofiji citiran samo prvi dio tog značajnog Ksenofanova citata, a drugi, još markantniji, pozitivan dio citata — izostavljen je. Standardna kritička izdanja o grčkoj filozofiji s točnim navodom izvora imaju taj značajan citat. G. S. Kirk i J. E. Raven, *The Presocratic Philosophers*, 1957. (Cambridge, University Press) s grčkim izvornim tekstom navode točno da je izvor za te Ksenofanove izjave Klement Aleksandrijski (*Stromata*, VII, 22, 1. V, 109, 3), kršćanski pisac, umro između 211. i 216. Fragment o Božjoj nepomičnosti sačuvao je Simplicije (*Phys.* 23, 11 i 23, 20). Fragment o Bogu koji sav vidi, sav misli i čuje, sačuvao je neoplatonik poganin Sextus (*Adv. Math.* IX, 144).

Perzijanci su pritisli Jonjane u Maloj Aziji. Tko ne želi priznati njihova vrhovništva, neka seli u Italiju. Nije dokazano, ali postoji tradicija da je Ksenofan, pobjegavši u Siciliju, prešao odande u Italiju i u Eleji osnovao novu filozofsku školu. Glavni su predstavnici Parmenid i njegov lukavi učenik Zenon. Parmenid, a možda i Ksenofan prije njega, postavio je prvi put u povijesti filozofije na filozofski način problem Boga, problem Apsolutnoga. Platon naziva Parmenida »Parmenid veliki«. On strši u nekom smislu kao osamljeni vrhunac čak iznad Platona i Aristotela. On se dovino do visina filozofije Jakoba Apostola, koji je rekao da u Bogu nema mijene ni znaka promjene. U Bogu ne može biti nikakve promjene. Parmenid je išao tako daleko da je zanjekao svijet kako bi afirmirao Boga. Svijet je u pitanju, a ne Bog. Samo »Hen« = Jedan Jedinj postoji, svijet promjena i mnoštva apsurdan je i nemoguć. Ovaj svijet samo je prividaj, on je kao stvarnost nemoguć. Parmenid je uvidio najteži problem filozofije: problem kako je moguće stvorenje, dakle ne apsolutno, nego relativno, kako je ono moguće. Pred težinom tog filozofskog problema grčka je misao ustuknula. Parmenidov problem zaobišli su i Platon i Aristotel, ali je Platon osjetio ponor Parmenidove problematike i s poštovanjem ga nazvao »Parmenid Veliki«. Duhovite prigovore Parmenidova učenika Zenona kojim dokazuje apsurdnost i nemogućnost svijeta još i danas razglabaju filozofi i matematičari. Zenon prisiljava sve do dana današnjega one koji fantaziraju o infinitezimalnosti, tj. o beskrajnosti u dijeljenju i zbrajanju materije, da se odreknu te infinitezimalnosti i da budu zadovoljni indefinitezimalnošću, tj. s našom spoznajnom neodređenošću kako je golem svijet i koliko je elementarnih čestica u tom ograničenom svijetu, inače Ahil ne može dostići kornjaču, niti trkač može dostići cilja, niti je strijela kadra ikoga pogoditi, ne može zapravo ni sunuti s luka budući da treba da prevali neizmjeran broj dijelova.

Empedoklo, filozof-pjesnik sa Sicilije, prvi je nešto rekao o osnovnom zakonu svemirske evolucije, koja kod njega nije evolucija, nego cikličko opto-
tovanje istoga. Po predaji završio je tragično u vulkanu Etni. Više je pjesnik nego filozof, a iz pjesnika zna koji put spontano da provirje ona direktna nesvjesna filozofija. Zato Martin Heidegger studira šizofrenika pjesnika Hölderlina. Osamljeni nesretnici pjesnici kao Hölderlin zaustavljaju se na Empedoklu i sastavljaju o njemu drame u stihovima. Hölderlin je bljesnuo u genijalnim pjesmotvorima, a onda je utonuo u doživotnu šizofreniju u kojoj nije više ni znao da je on Hölderlin. — Empedoklo je rastumajao svijet kao borbu ljubavi (Afrodite) i Mržnje (Aresa, boga rata). »Mi smo ljudi — rekao je Empedoklo — bjezgunci od nebesnika i lutaoci koji se nadaju u divljoj borbi.« — »Ova je

zemlja dolina suza.« Po Empedoklu mržnja ne može nadjačati ljubavi, ali ni ljubav mržnju. Zato se svijet neprestano grči i ponavlja: ljubav sagradi svijet do savršenstva, a onda dolazi mržnja, počne ga rušiti i u svojoj zlobi ne prestaje dokle god ga potpuno ne sruši u prah. Mi živimo u doba — mislio je Empedoklo — kad mržnja sve više razara svijet.

Zašto poganin pjesnik Empedoklo ne vjeruje u pobjedu ljubavi? Mi mu ipak čestitamo na krasnoj pjesničkoj intuiciji da samo ljubav može graditi, a mržnja ruši. Ako se svijet ruši u prolaznosti, onda je u njemu prestala djelovati ljubav koja ga je sagradila. A ima se što rušiti u svijetu samo zato jer je ljubav — možemo pisati velikim slovom! — nešto sagradila.

II

Kršćanstvo se srelo s grčkom filozofijom četiri vijeka kasnije otkako je nestalo korifeja: poštenjaka poput Sokrata, otvorenih duša kao Platona i Aristotela i začetnika protivničkih sistema kao Demokrita, Leukipa i Epikura. Sv. Pavao susreo je u Ateni generaciju brbljavih epigona. No kršćanski učenjaci treće i četvrte generacije posegnuli su za knjigama iz biblioteka. Klement Aleksandrijski (+ 211 do 216.) odlično poznaje grčke filozofe kao i sv. Hipolit Rimski (+ 235). »Stromata« Klementa Aleksandrijskog i »Philosophoumena« sv. Hipolita još su i danas vrijedni izvori za povijest grčke filozofije; mnoge podatke sačuvali su nam samo njih dvojica, posebno Klement, koji je u Aleksandriji mogao doći do svih izvora. Klement Aleksandrijski našao je kod Grka toliko pozitivnog da je smatrao: Bog je dao dvije pripreme za Kristov dolazak: Stari zavjet i grčku filozofiju, koju naziva »paidagogòs eis Christòn« = odgojiteljem za Krista.

Da, Klement je bio profesor na katehetskoj školi, učitelj genijalnog Origena, čovjek koji je iz knjiga birao najbolje od najboljega, a sv. Pavao osvaja je u krvavoj borbi konkretno pogansko društvo. Zato piše Efežanima: »Caute ambuletis... oprezno hodajte... jer dani su zli« (Ef 5, 15). Kološanima piše: »Pazite da vas tko za sobom ne odvede 'filozofijom' — ispraznom prijevarom koja se oslanja na predaju čisto ljudsku, na 'prirodne sile svijeta', a ne na Krista« (Kol 2, 8). Korinćanima poručuje: »Jer stoji pisano: 'Uništiti ću mudrost mudrih i učiniti ću ispraznom umnost umnih'. Gdje je mudrac? Gdje je književnik? Gdje je istraživač ovoga svijeta? Zar nije Bog učinio ludom mudrost svijeta? Budući da svijet svojom mudrošću nije upoznao Boga u Božjoj mudrosti, odluči Bog one koji vjeruju spasiti ludošću propovijedanja (1 Kor 1, 18—21). — U Atenu, gdje su ismijali njegovu propovijed o uskrsnuću, više se ne navraća.

Ono najbolje od najboljega u helenizmu nije zahvatilo društvo, nije čak postalo ni čuvana tradicija jednog grada. Te najbolje misli ostale su kao teoretske osamljene stranice. Nas kršćane ti citati ipak vesele: drago nam je da su i poganski mislioci ponegdje rekli naše istine. Danas, u doba novopoganstva, korisni su nam ti vrhunci antičke misli da zastide one koji nakon gotovo dva milenija kršćanstva nude lošije izdanje poganske misli od nekristijaniziranih pogana antike.

Do 5. stoljeća prije Krista Atena ne daje ni jednog filozofa, filozofi su u Maloj Aziji ili u Italiji sa Sicilijom. U borbi protiv Perzijanaca Atenjani organiziraju otpor i okupljaju većinu Grka u savez. Atena ujedno postaje kulturno središte filozofije i umjetnosti. Tu se pojavljuje antropološki smjer u filozofiji. Doonda su filozofi rješavali svijet i nisu u njemu našli rješenja za čovjeka. A kasniji filozofi proučavaju izravno čovjeka. Za ono doba bio je to jedini način da dođu do korisne filozofije, jer Grci daleko premalo poznaju fizikalni svijet. Ni mi ga do danas nismo do kraja odgonetnuli ali sebi utvaramo da će to brzo biti. Svakako neusporedivo više znamo o strukturi mate-

rije nego Grci. Oni su mogli odgonetnuti osnovni zakon svemirske evolucije samo proučavajući čovjeka.

Sjajno započeta problematika o Bogu kako ju je Parmenid postavio nije dobila odgovora; Anaksagora, prvi veći atenski filozof, sveo je pitanje Boga na mršave okvire iz kojih se grčka misao nije uspjela osloboditi. Za Anaksagoru postoji vječna materija (hýlee) i vječni Um (Nous) koji poistovjećuje s Heraklitovim »Logosom«. Bog u tom sistemu nije stvoritelj materije, nego samo graditelj svijeta. Anaksagora misli da je Bog učinio što je imao učiniti u početku, u svijetu se sve odvija kao iz sjemenja. Šteta što se grčki mislioci nisu vraćali Parmenidu. Njegov učenik Zenon vrlo je uvjerljivo dokazivao da sve što je promjenljivo i što je u mnoštvu nije u sebi rastumačeno, štoviše, da i ne može postojati. Filozofiju poštenjaka Sokrata ne možemo odijeliti od Platonove. Sokrat nije ništa pisao, osim u srca svojih učenika, a Platon — njegov učenik — svu je svoju filozofiju stavio u usta Sokratova. Sličnu dvojnu zvijezdu čini i Leukip s Demokritom. — Platon daje »Nous«, svjetskom Umu, više životne topline. Bog je vrhovna ideja Dobrote i Ljepote. Aristotel pretpostavlja materiju, za koju ne pita odakle je i koju ne shvaća atomistički kao Leukip i Demokrit, jer ne može prihvatiti prazninu = ništa od toliko dimenzija. Da su zadnje nedjeljive čestice materije, atomi, bilo kojeg oblika, ili bi gibanje bilo nemoguće ili bi nastajale neprestane male praznine. Bog je Aristotelu »to prooton kinoun akineeton« = prvi nepokrenuti pokretač materije. On je kao causa efficiens tvorni uzrok pokreće, utiskujući u nju »oblike« (morphai) — danas bismo rekli »strukture«. Zato se njegov sistem naziva »hyleomorphizam«. Pitanje odakle materija grčka filozofija ne rješava i tako izbjegava najteže filozofsko pitanje što ga je postavio Parmenid, pitanje stvaranja.

Istina, moramo priznati da se pojam materije kod Platona i Aristotela istančao do puke sjene. Platon naziva materiju »mee on« — ono što nije. Aristotel ima dva pojma o materiji: za njega je materija i kamen iz kojega kipar vajari Hermesa, i Sokrat koji ima čitavu ljudsku narav kao svoju formu. Fizičalnu formu naziva, bar po interpretaciji nekih autora, »prvom materijom« (hee hýlee pròotee), a onu pojmovnu materiju, točku prediciranja (Sokrat), subjekt u elementarnoj rečenici, »posljednjom materijom« (hee hýlee eschàtee). Ta pojmovna »materija« je »čista mogućnost« bez sadržaja ili bar bez ikakva određenja: Sokrat bi mogao biti ime grada, ime kraja, životinje, biljke... Aristotel kaže da ta materija »niti je što, niti je kolika, niti je išta od onoga čime je biće određeno«. Aristotel je zapravo priprepio sve pojmove da odgovori na Parmenidov problem: drugo je oblikovati Hermesa u kamenu, a drugo stvoriti čitavu Sokratovu egzistenciju. Ipak nije postavio krucijalno, odlučno pitanje: odakle ta fizičalna materija što se mrvi pod našim prstima te koja je i u Sokratovu tijelu? Odakle je Aristotelova »hee hýlee pròotee«? Čitav svoj sistem izradio je bez toga pitanja: Bog je njemu istina »čisti nego«, »misao svih misli«, ali — s obzirom na svijet — samo »prvi nepokrenuti pokretač, koji daje strukture svijetu. Čovjekovo blaženstvo je u gledanju Boga. Jedan mali izgubljeni citat unosi dah topline u Aristotelov sistem: od sve topline njegova učitelja Platona ostala je samo tvrdnja da Bog »pokreće svijet kao predmet ljubavi = kinēi de hoos eròomenon«.

Aristotel je bio racionalista i čovjek refleksije, neobično točan. Izradio je logiku, za koju Kant (+ 1804) kaže, možda malo pretjerano, da joj kroz sve vjekove do njega nije ništa bitno dodano. Aristotelove definicije apstrakne su i točne kao matematičke formule, ali je on ipak svojim hladnim racionalizmom suzio pjesničke Platonove misli. Filozofi se još i danas opredjeljuju: jedni smatraju većim Platona, drugi Aristotela. Svakako, Platonova je intuicija šira i bogatija od Aristotelove, ali je Aristotel mnogo točniji i razrađeniji. Sličan je odnos između sv. Augustina i sv. Tome Aktivinskog, dva korifeja kršćanske misli.

Zato smo i ostavili Platona za kraj, premda je Aristotelov učitelj. On nam ima mnogo više toga reći o osnovnom zakonu svemirske evolucije. — Platon je Boga koncipirao kao vrhovnu Ljepotu i Dobrotu. Po Platonu čovjekov je zadatak, da se kroz sve ljepote koje doživi u ovom životu popne do vrhovne ljepote koja je potpuno lijepa, vječna, netjelesna — sam Bog. Mnogo toga imamo prigovoriti Platonu. Njegov seksualni moral bio je labav. Premda se divi Sokratu koji nije prakticirao homoseksualnost kao većina grčkih retora i filozofa, iako se lijepi Alkibijad nudio Sokratu za taj prljavi posao, Platon ipak koleba i ne osuđuje odlučno protunaravnu seksualnost. Mnogo ima neukusnosti i poganske prljavštine u najboljem Platonovom djelu »Sympozionu«, ali dvije stranice, osobito druga, zaslužuju svako priznanje i udivljenje. Sadržaj je »Sympoziona« ovaj: neki Sokratov učenik nagrađen je za svoju dramu na Olimpijadi. Svi se skupljaju da proslave događaj na gozbi, sympozionu. Predloženo je — i svi pristaju — da će redom kako sjede izreći govor u čast Erosu, bogu ljubavi. Vrijedna je stranica u kojoj jedan od govornika hvali transformaciju ljudske duše kad se u njoj probudi jaka ljubav: svi onda postaju pjesnici, dobri, požrtvovni, tale se krute crte karaktera. No nadasve je značajan Sokratov govor, koji Boga, vječnu ljepotu, postavlja kao zadnji cilj svake čovjekove ljubavi. Ostale ljepote samo su stepenice do te konačne nestvorene božanske ljepote. Zar da se ne divimo što poganin Platon daje filozofsko opravdanje ne samo religioznom značaju ljudske ljubavi nego i svećeničkom celibatu? Pročitajmo tu najljepšu stranicu grčke literature u najboljem djelu najboljeg grčkog pisca: »I tko je doвле upućen u tajne ljubavi, jer je razmatrao redom kako treba šta je lijepo, približit će se završetku ljubavnih tajni, pa će iznenada ugledati nešto divno, nešto što je po naravi lijepo, upravo ljepotu, radi koje su, o Sokrate, bili svi prijašnji napori.« Sokrat, naime, na gozbi priča kako ga je poučila proročica iz Matineje. »Ugledat će nešto što je vječno, te niti nastaje niti propada, niti se množi, niti gine; nije, nadalje, u nečem lijepo, a u nečem ružno, niti je jednom lijepo, a drugi put ružno, niti s obzirom na jednu osobinu lijepo, a s obzirom na drugu ružno; niti je na jednom mjestu lijepo, a na drugom ružno. Ta se ljepota ne pojavljuje u spodobi kao što je lijepo lice ili lijepe ruke, ili što drugo tjelesno, a niti kao lijep govor ili kao lijepo znanje; niti je lijepo u živim bićima ili u krajevima zemlje ili na nebu, niti bilo u čemu, nego je lijepo samo u sebi i po sebi u potpunom smislu. Sve drugo što je lijepo na neki način odražuje dio te ljepote i — dok druge ljepote nastaju i propadaju — ova niti biva veća, niti manja i ništa ne gubi.

»Kada tko počne zreti to lijepo, odbivši se i uspinjući se od ljubavi prema dječacima, mogao bi dostići cilj. Jer to je pravi put kojim se ide u ljubavnim poslovima: da počne s lijepim stvarima, pa se uspinje do potpune ljepote kao da se stepenicama penje od jednog lijepog tijela na dva lijepa tijela, od dva lijepa tijela na sva lijepa tijela; a od lijepih tjelesa da se penje na lijepa djela, a od lijepih čina na lijepe nauke, a od lijepih nauka napokon do nauke koja nije ni o čemu drugom nego o samoj ljepoti, tako će na kraju upoznati što je Ljepota.«

»Na ovom stupnju života, dragi Sokrate, reče mi prijateljica Diotima iz Matineje, ako igdje drugdje, vrijedno je čovjeku živjeti i promatrati ljepotu samu. Ta Ljepota, ako je kad ugledaš, neće ti se pričiniti poput zlata, lijepa odijela, lijepih dječaka i mladića, koje kada sada vidiš, zapanjiš se od čuda i htio bi, ti i mnogi drugi, videći ljubljeno stvorenje, neprestano s njime boraviti, ako bi to bilo moguće: niti bi jeo, niti pio, samo bi gledao i s njim se družio.«

»A što da rekne, kad bi se kome posrećilo da vidi samu Ljepotu: jasnu, obasianu, čistu, nezamiješanu, koja nije ispunjena ljudskim mesom, ni bolama, niti kojim drugim smrtnim bezvrijednostima, nego bi ugledao samu božansku ljepotu u jedinstvenom njenom ostvarenju? — Zar misliš, reče mi

Matinejka, zar misliš da bi bio loš život čovjeka koji za tom Ljepotom teži i uviđa ono što treba i s njom se druži! Ili ne misliš li da će istom takav čovjek biti sretan, težeći da ugleda Ljepotu koja ne zbunjuje, jer ne dosiže priviđaje Ljepote, nego istinu, jer dosiže istinitu Ljepotu. A onoga koji je začeo pravu istinu i othranio je, dolikuje da ga Bog zavoli i — ako ikojem čovjeku — njemu pripada besmrtnost.«

»O ovome, Fedro i svi ostali, uvjeri me Diotima, pa i sam se uvjerih, pa pokušavam i druge poučiti. Da to postignemo, nema boljeg pomoćnika od Erosa. Zato baš i tvrdim da svaki treba da poštuje Erosa i sam ga poštujem te se nadasve bavim ljubavnim poslovima i druge na to nagovaram i sada i vazda slavim, koliko god mogu, silu i odvažnost Erosa. — Ovaj, dakle, govor, o Fedro, ako hoćeš, smatraj govorom u slavu Erosovu; ako nećeš, nazovi ga kako god hoćeš.«

Na žalost, ni ta stranica nije bez sjene homoseksualnosti. No još više »na žalost« da je to bio tek osamljeni bljesak koji nije prozeo grčku kulturu. Štaviše, opravdano je upitati da li su te divne misli prozele život i samog Platona. Ta pročitana stranica više je krasna ideja, sama u sebi nesigurna da li se da ostvariti: »Kako bi blažen bio kome bi se posrećilo!« Osim toga, platonsko promatranje Ljepote pretpostavlja neku distancu. Platon ne govori o preobražaju čitava bića u životnom sjedinjenju s Bogom.

Uza sve to bilanca grčke misli u onom najboljem od najboljega prilično je utješna. Empedoklo tvrdi da samo ljubav gradi i usrećuje, a mržnja razara. On, na žalost, ne vjeruje u konačnu pobjedu ljubavi. Aristotelov »Nous« je prvi nepokrenuti pokretač koji pokreće svijet kao »predmet ljubavi«. Platon smatra da je svrha svih Ljepota u životu da nas dovede do promatranja vječne božanske Ljepote, »ako se kome posreći da je dostigne«.

Odsad ćemo u svojim naporima do kršćanskih ideala osjećati poticaj i simpatije najplemenitijih od starih Grka. Preporučio bih vam da pročitate negdje »Obranu Sokratovu«. Platon, očevicac, opisuje Sokratovu parnicu, osudu i smrt. Dopunjava ga očevicac i Sokratov učenik Ksenofont u »Uspomenama na Sokrata.« Tu ćete upoznati najljepše ostvarenje poganstva, jednog poštenjaka sa svetačkim crtama u karakteru. — Danas, u ekumensko doba poslije II vatikanskog sabora, osjećamo se bliže svemu dobrom izvan juridičkih okvira kršćanstva u sadašnjosti i prošlosti. Sve dobro izvan kancelarijskih granica Crkve dio je Crkve, utjecaj je Božjega djelovanja, kako je to uviđao Klement Aleksandrijski. Logos = Riječ Božja djeluje svuda i djelovala je u čovječanstvu kao »Lògos endiatheetòs« iznutra i kao »Lògos spermaticòs« izvana.

Krist Gospodin tumači svijet kao pripravu na »svadbu kraljeva sina«. Evo, to je svijet: svadba ljubavi. Ljubav će pobijediti, evolucija je zagaran-tirana Božjim djelovanjem i našom suradnjom u ljubavi. Pozvani smo na radost Božju, unutarnju radost Božju, da budemo subaštinici Utjelovljene Riječi Božje svijesti, »subaštinici Kristovi«. Pozvani smo na svadbu Božjega Sina. Ta teška prolaznost, ta jesen što se provlači svemirom i čitavom stvar-nošću, samo je privremena radi naše slobodne odluke. »Stvorenje je podloženo prolaznosti ne od svoje volje... sve stvorenje uzdiše zajedno s nama«, veli sv. Pavao. Zbog naše slobodne odluke Božja je ljubav pustila svijet iz svojih graditeljskih ruku neka se postepeno ruši. Ali svijet će završiti u konačnoj nepozivnoj »svadbi Božjega Sina«. Empedoklo neka ne tuguje, ljubav će pobijediti. Prema tome nije prolaznost osnovni zakon svemira, pa ni cikličko opetovanje te prolaznosti, nego evolucija preko suradnje s Bogom ljubavi.

Srce Kristovo, njegova živa bogočovječanska osoba, postat će izvor, prin-cip i graditeljska snaga novoga svemira. Divno slika sv. Pavao kozmičkog Krista u svojoj poslanici Kološanima. Ljubav Kristova srca diktirat će otkucaie svemira. Hoće li i našem srcu? Hoće li i svima našim ljubavima? Hoće li i našim obiteljima? Hoće li već sada? ...